

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Herb Brodnicy

Rok XIV: 2016

Nr 38 (491)

Data odczytu: 30.11.2016 r.

Data wydania: 30.11.2016 r.

1045. spotkanie

Edward Wiśniewski

Brodnica i jej historia

Nazwa miasta pochodzi od brodu przez Drwęcę, które w średniowieczu łączyło Ziemię Chełmińską z Mazowszem i Prusami. Historycznym herbem miasta jest wizerunek prawej dłoni na czerwonym tle, będące wg jednych symbolem przyjaźni, wg innych – surowości rządzących tu praw.

Pierwsza wzmianka o istnieniu gródka pochodzi z 1262 r., kiedy to Jadźwingowie napadli na tę drewnianą osadę. Następna wzmianka o Brodnicy to 1298 r., wówczas to Litwini napadli na mieszkańców i zniszczyli gród. W tymże roku miasto otrzymało prawa miejskie, Naprzeciw Brodnicy, po lewym brzegu Drwęcy, w odległości 2 km na północny wschód istniał gród Michałowo, gdzie rządząli książęta kujawscy. Michałowo było położone między Drwęcą, Pisą i Brynicą. W 1252 istniała tam komora celna, jako przeciwwaga dla rozwijającej się Brodnicy. W 1303 r. książę inowrocławski Leszek zastawił a następnie sprzedał w 1317 r. za 562 grzywny Ziemię Michałowską Krzyżakom. Odtąd Michałowo stało się przedmieściem Brodnicy.

W latach 1305-1330 r. w mieście przystąpiono do budowy zamku i murów miejskich (1320-1330). Fortyfikacja miasta trwała aż do XV wieku. W 1334 r. Brodnica stała się siedzibą komtura krzyżackiego. Mieszkańcy otrzymali od Zakonu liczne przywileje i nastąpił rozrost gospodarczy i handlowy. Powstały cechy rzemieślnicze jak cech krawiecki – 1317 r., sukienniczy, ślusarski, stolarski, piekarniczy, rzeźnicki itd. Wykorzystano również Drwęcę jako szlak handlowy z innymi miejscowościami.

Zamożność Brodnicy odgrywała znaczną rolę w zmaganiach Polski z Zakonem Krzyżackim. Król Polski Władysław Jagiełło wykorzystał bród na Drwęcy do przejścia

Panorama Brodnicy

swych wojsk na pola Grunwaldu. Po klęsce Krzyżaków w bitwie grunwaldzkiej, Polacy zajęli Brodnicę na krótki okres.

W 1440 r. Brodnica zgłosiła akces do Związku Pruskiego. Dnia 6 II 1454 r. wybuchło powstanie przeciwko Zakonowi. Był to początek wojny 13-letniej. Brodnica uzyskała wolność w dniu 25 V 1454 r., a 28 V 1454 przedstawiciele miasta złożyli przysięgę w Toruniu na wierność królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi. W latach 1454-1455 na zamku w Brodnicy rezydował starosta Ziemi Chełmińskiej Andrzej Tyczyński, a następnie do 1461 r. starosta Mikołaj Kościelecki. W XI 1461 zaciężne wojska krzyżackie Bernarda Szumborskiego zajęły miasto, a na początku 1462 r. także i zamek. Dopiero w 1479 r. miasto i zamek przeszły w ręce starostów polskich. Od 1485-1604 sprawowała urząd starosty rodzina Działyńskich. Po pożarze zamku w 1550 r. Rafał Działyński wznosił pałacyk (ok. 1564 r.) na przedzamczu. W 1605-1625 starostą była Anna Wazówna, siostra króla Zygmunta III Wazy. W następnych latach starostami w Brodnicy były kobiety, i tak: 1625-1632 rządziła królowa Konstancja, żona króla Zygmunta III; 1632-1638 jego córka Anna Katarzyna; 1638-1644 królowa Cecylia Renata – żona króla Władysława IV, a w 1679 r. urząd starosty przypadł dla Kazimiery, żony Jana III Sobieskiego. W tym okresie Brodnica przeżywała rozkwit gospodarczy, handlując produktami rolnymi z sąsiadami.

Rynek w Brodnicy

Wojna ze Szwedami XVII-XVIII w. obniżyła gospodarczo znaczenie miasta, poprzez klęski pożaru, głodu, pomoru bydła itp.

W 1772 r. Brodnica po I rozbiorze Polski (1772) znalazła się w rękach Prusaków, z wyjątkiem lat 1807-1815 kiedy należała do Królestwa Warszawskiego, ale oparła się germanizacji. Wówczas utworzono potężne organizacje polonijne jak np. Filomaci, polskie organizacje gospodarcze i kulturalne.

W połowie XIX w. powstają zaczątki produkcji przemysłowej, jak np. w 1861-1871 warsztat kowalski, późniejsza fabryka maszyn rolniczych UNIA, powstają wodociągi, kanalizacja, elektrownia, szpital (1899 r.) itd. Pod koniec I wojny światowej w X 1918 r. utworzono Tajny Komitet Obywatelski, przygotowujący do wybuchu powstania przeciwko zaborcom. Nastąpiły liczne potyczki z Grenzschutzem, aż do 1920 r. Dnia 13 I 1920 r. do Brodnicy wkroczyło Wojsko Polskie. Jednakże w sierpniu 1920 r. przez 3 dni miasto było opanowane przez bolszewików. Powtórne wyzwolenie nastąpiło 15 VIII 1920 r., po wygranej wojnie z Sowietami.

Dwudziestolecie międzywojenne to scalenie w jeden organizm państwowy ojczyzny. Miasto rozwijało się przestrzennie. Powstały nowe dzielnice, ulice willowe. Nastąpił rozwój zakładów przemysłowych jak i prywatnych zakładów rzemieślniczych. Rozwiniął się handel.

Znaczącą rolę w Brodnicy spełnił 67 Pułk Piechoty. Brał udział w walkach w IX 1939 r. w obronie granic Polski. Przeszedł szlak bojowy z Pomorza, aż do bitwy nad Bzurą, ponosząc znaczne straty.

Początek okupacji niemieckiej podczas drugiej wojny światowej dla Brodnicy, to działalność Selbstschutzu, który przystąpił do likwidacji najważniejszych obywateli polskich, którzy byli rozstrzeliwani najpierw w Lasku Miejskim i okolicy, zsyłani do obozów koncentracyjnych, na roboty do Niemiec lub do Generalnej Guberni. W odwet działała organizacja ZWZ-AK. Wyzwolenie Brodnicy nastąpiło dnia 22 I 1945 r. przez 65 Armie 2. Frontu Białoruskiego Armii Czerwonej. Straty były ogromne. Zniszczono 43% budynków mieszkalnych, zniszczeniu ule-

Rynek w Brodnicy

Wieża zamkowa

gły zakłady produkcyjne. Liczba ludności zmniejszyła się z 12000 w 1939 r. do 10000 w 1945 r. Nastąpiło zwiększenie liczby ludności, którzy przyszli z pobliskich terenów.

Po wojnie powstały nowe osiedla mieszkaniowe: Michałowo, Karbowo, Grunwald, Chrobrego, Morskie Oko itd. Zbudowano dwa mosty i 2 kładki przez Drwęcę. Powstały, względnie powiększyły się zakłady produkcyjne jak Fabryka Maszyn Rolniczych UNIA (produkcja głównie tłumików i filtrów). Powstał Zakład Sprzętu Motoryzacyj-

nego „POLMO”. Rozwinęła swoją produkcję Rzeźnia Miejska i Fabryka Żelatyny, jak i zakłady związane z rolnictwem. Wiele zakładów rzemieślniczych podjęło produkcję na skalę krajową. W odbudowanej w 1986 r. siedzibie Bractwa Kurkowego powstał Dom Kultury.

W 1973 r. utworzono Muzeum Regionalne w Pałacu Anny Wazówny i piwnicach zamku krzyżackiego. Powstały liczne szkoły, szpital, 3 przychodnie lekarskie. Powstał ośrodek rekreacyjny przy jeziorze Niskie Bródno, gdzie znajdują się liczne plaże, boiska, wypożyczalnie sprzętu wodnego, pole namiotowe itp.

Brama Chełmińska

Zabytki Brodnicy.

Stare miasto posiada układ jak w średniowieczu. Z jednej strony jest rzeka Drwęca a z drugiej ulica Przekop, która biegnie przy dawnej fosie. W centrum miasta jest trójkątny rynek. Wszystkie zabytki można oglądać z wieży zamkowej.

1) Kościół parafialny, gotycki, ceglany, p.w. Św. Katarzyny. Budowa nastąpiła – najpierw prezbiterium w latach 1285-1320. Fundatorem był proboszcz Mikołaj Z Sandomierza. Korpus i sklepienie po-

wstały w 1340-1370 r. Wieża w 1485 r. i jest od strony południowej. Nawa główna ma sklepienie gwiaździste, a nawy boczne – sklepienie krzyżowo-żebrowe. Wewnątrz kościoła są fragmenty polichromii gotyckiej, renesansowej i barokowej oraz rzeźba dwunastu apostołów z II połowy XIV w.

2) Kościół i klasztor poreformacki – obecnie franciszkanów. Powstał w 1751 r. z inicjatywy rodziny Piąskowskich. Początkowo był drewniany, spalił się w 1789 r. i na jego miejscu pobudowano nowy w obecnym kształcie. Po kasacie zakonu (1831 r.) przybrał nazwę jako cmentarny i garnizonowy, a klasztor w 1839 r. zamieniono na więzienie. Od roku 1945 obiekty te są w rękach franciszkanów, którzy odnowili klasztor w l. 1950-1952 i kościół w l. 1964-1966.

3) Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMPanny. Jest to kościół barokowy, jednonawowy, wyposażenie rokokowe z prosto zakończonym prezbiterium. Za ołtarzem jest zakrystia i chór. Obok od zachodniej strony kościoła znajduje się klasztor. W środku czworoboczny wirydarz.

4) Zamek został wzniesiony w l. 1305-1339 r. na planie zbliżonym do kwadratu, z budynkami wokół dziedzińca i wieżą (54 m). Całość była otoczona fosą i zewnętrznymi murami połączona zwodzonym mostem z przedzamczem. Od 1317 r. zamek był siedzibą wicekomtura a od 1331 r. – komtura. Wzmocnienia fortyfikacji dokonał w 1415 r. Mikołaj Fellenstein. W 1454 r. został zdobyty przez wojska Związku Pruskiego a od 1489 r. był w rękach zaciężnych wojsk krzyżackich Bernarda Szumborskiego

Brodnicka fara

do 1481 r. Następcami zamku byli starostowie polscy. W 1550 r. został zniszczony przez pożar, popadł w ruinę i został rozebrany po roku 1785. Pozostała tylko wieża. W l. 1970-1976 przeprowadzono prace konserwatorskie i od 1986 r. właścicielem jest Muzeum Regionalne.

5) Pozostałości głównego ratusza z końca XV w. na rynku wykorzystano w latach 1598- 1646 na zbór ewangelicki. W 1631 r. wybuchł pożar. Po odbudowaniu ratusz otoczono budynkami mieszkalnymi. Do dziś pozostała część szczytu i wieżyczka ratuszowa z dzwonami z l. 1553-1554.

6) Brama Chelmińska zwana również kamienną, zbudowana w l. 1310-1340 a nadbudowana w 1370 r.

Odnowiona w latach 1898, 1972, 1985. W XIX w. w bramie mieściło się więzienie miejskie. Była też waga miejska. Od 1973 r. prezentowano w niej wystawy muzealne. Arkady przejazdu są zamknięte ostrymi lukami z rekonstrukcją brony, gdzie znajdują się fragmenty szyi bramnej.

7) Wieża Bramy Mazurskiej, zbudowana wraz z murami miejskimi w XIV w. i nadbudowana w 1370 r. W l. 1964-1965 wewnątrz adoptowano na hotel turystyczny „Pod bocianem”. Zbudowana jest z cegły na planie kwadratu a w górnej części jest ośmioboczna.

Opracowano na podstawie:

1. Brodnica, plan miasta z 1990 r.
2. M. Haftka, Zamki krzyżackie w Polsce : szkice z dziejów, Płock, Wydawnictwo Concret ; Malbork, Muzeum Zamkowe, 1999.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.